

Drago Bajt

PRIMERJALNA
KNJIŽEVNOST
V VZHODNO-
EVROPSKIH
SOCIALISTIČNIH
DEŽELAH

Pred tremi leti je izšla knjiga *Dejiny literárnej komparatistiky socialistických krajín* (Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1986, 336 str.). Pobudo zanjo so dali trije inštituti: Inštitut za literarne vede pri slovaški akademiji, Inštitut za češko in svetovno književnost pri češki akademiji in Osrednji inštitut za literarno zgodovino pri vzhodnonemški akademiji; snovalec in sestavljalec zbornika pa je bil slovaški teoretik primerjalne književnosti Dionýz D'urišin. Delo je nastalo v 70. letih, največ iz potrebe komparativistov v vzhodnoevropskih državah, da seznanijo Zahodno Evropo in ZDA z izročilom vede od Česke do Sovjetske zveze in od Črnega morja do Baltika. To se D'urišinu ni povsem posrečilo, saj ni mogel pridobiti sodelavcev za zgodovinski pregled komparativistike v Jugoslaviji in v baltičskih republikah SZ, čeprav je to poskušal. Vlogo informativnega historičnega pregleda o nastanku in razvoju vede, ki se imenuje literarna komparativistika ali primerjalna književnost, v t. i. deželah vzhodnega tabora pa bo obsežni zbornik nedvomno opravil; toliko bolj, ker so bili doslejšnji francoski, nemški in angleški pregledi take vrste prav v tem pogledu zelo pomanjkljivi. Knjiga hoče torej preseči »zahodni centrizem«, kot pravi v uvodu Karol Rosenbaum, in to predvsem s kronološkim opisom zgodovinskih dejstev te vede v socialističnih deželah (Rusiji, Ukrajini, Belorusiji, Poljski, Vzhodni Nemčiji, Češki, Slovaški, Madžarski, Bolgariji in Romuniji), in na tej podlagi ustvariti prispevek za objektivno svetovno zgodovino primerjalne književne vede. Obenem pa pregled primerjalnih prizadevanj v vzhodni in jugovzhodni Evropi že sam po sebi daje tudi osnovo za prevrednotenje nekaterih temeljnih tradicionalnih pojmov vede, saj so prav v vzhodnoevropskem strukturalizmu, semiotiki in teoriji informacij nastale tiste inovativne pobude in organizacijska središča, ki omogočajo nadaljnji razvoj komparativistike po svetu.

Rusija. Zgodovino ruske in rusko-sovjetske komparativistike je orisal Jurij Levin. Izhajal je iz definicije Viktorja Žirmunškega, da je literarna komparativistika oz. »historično-komparativna metoda literarne vede« tisti »del literarne zgodovine, ki raziskuje mednarodne literarne stike in odnose v njihovi zgodovinski pogojenosti«. Tako naj bi se primerjalno raziskovanje literature v Rusiji začelo konec 18. stoletja: l. 1798 je namreč Nikolaj Karamzin primerjal *Slovo o polku Igorjevem z Ossianom*. Podobne primerjave so nastajale tudi v času romantike (primerjava Kantemirovih satir s satirami Horaca in Juvenala – Batjuškove, 1814; Puškinova primerjava evropske klasične in romantične poezije, 1825); dekabristični in filozofski kritiki (Bestužev, Kihelbeker, Kirejevski, Ševirjov, Nadeždin) so skušali take primerjave tudi teoretično utemeljiti. V naslednjih desetletjih so kritiki iz vrst revolucionarnih demokratov (Belinski, Gercen) uporabljali primerjalno metodo predvsem zato, da bi razkrili specifikum ruske literature ob zahodnoevropski, se pravi, zlasti izvirnost Puškina in Gogolja. Ruska primerjalna literarna veda kot posebno področje literarnozgodovinskih preučevanj z lastno metodiko in specifičnim krogom problemov in tém pa se je zasnovala v 70. letih prejšnjega stoletja. V temelje si je vgradila primerjalno metodo folklorista F. Buslajeva in na univerzah v Moskvi, Kijevu in Odesi uveljavila predavanja iz »obče književnosti«. Toda pravi utemeljitelj komparativistike v Rusiji je bil filolog Aleksander Veselovski (1838–1906), ki je leta 1870 nastopil na peterburški univerzi s predavanjem *O metodi in nalogah literarne zgodovine*. Menil je, da je mogoče z vzporedno primerjavo dejstev razkriti vzročno-posledične zveze med

njimi in tako priti do delnih posplošitev, od teh pa k formuliranju splošnih zakonov. Induktivna metoda Veselovskega naj bi bila protiutež apriornim teorijam nemške idealistične estetike in tezam francoske kulturnozgodovinske kritike. V svoji disertaciji (1872) je primerjal slovanske povesti o Salomonu in Kentavru z zahodnimi legendami o Morolfu in Merlinu. »Posrednik« med Azijo in Rusijo ter Zahodno Evropo je bil po njegovem Bizanc, odločilno vlogo pri migraciji vplivov pa je imelo »sprejemajoče okolje«. Veselovski je opravil vrsto tipoloških primerjav na gradivu različnih literatur in na tej podlagi napisal prvi del svoje historične poetike, posvečen prvobitni družbi in nastanku literature (drugi del o zgodovinski evoluciji zvrsti je ostal nedokončan). Njegovo delo je nadaljeval njegov mlajši brat Aleksej (*Zahodni vpliv v novi ruski literaturi*, 1883). Primerjalno metodo je uporabljal na vseh ravneh: tako pri preučevanju splošnih kulturnozgodovinskih vzporedij kot pri raziskavah posamičnih fabulativnih ali pozicijskih prvin. Ker je vplive razumel preveč mehanično in ni upošteval umetniške specifičnosti literature, je spregledal predvsem samobitnost sprejemajoče (ruske) literature in ustvarjalni značaj recepcije; njegovo delo je zato, pravi Levin, »mozaik prevzemanja potujočih idej«. Sodobniki Veselovskih so se ukvarjali s podobnimi primerjavami: N. Daškevič je postavljalo delo Žukovskega, Puškina in Lermontova v okviru evropske romantike, G. Čudakov je primerjal Gogolja in zahodne pisatelje, S. Rodzevič Lermontova in sočasni evropski roman itd.

L. 1921 je bil na leningrajski univerzi ustanovljen Inštitut A. N. Veselovskega, ki se je kmalu preimenoval v Znanstveno-raziskovalni inštitut za primerjalno preučevanje literatur in jezikov Zahoda in Vzhoda; obstajal je do l. 1935. Osrednje področje raziskav so bili literarni stiki Rusije z Zahodom; inštitut je izdajal zbornike, npr. *Puškin v svetovni literaturi* (1926). Z njim je tesno povezano delo Viktorja Žirmunskega (1891–1971), ki je v knjigi *Byron in Puškin* (1924) skušal preseči krizo primerjalnozgodovinske metodologije. V središče je postavil imanenco samega dela oz. literarnega niza; zanemarljivo je socialne, ideološke in biografske dejavnike, vpliv pa je bil zanj možen »le kot tradicija pesniških postopkov«, samo kot sprejemanje določenih kompozicijskih, formalnih ali stilnih prvin, posamičnih motivov ali podob, ne pa celotnega »sistema idej«. Na podlagi konkretnega gradiva je Žirmunski ugotovil, da recepcija ni le pasivno prevzemanje, ampak aktivna predelava vplivov. Narava predelave je podlaga za razumevanje umetniške samobitnosti dela in ustvarjalne individualnosti avtorja. Bistvo vplivanja naj bi se kazalo v »imanentni transformaciji forme« (Levin); tako razumevanje naj bi bilo značilno za vse primerjalne raziskave predstavnikov formalne šole sploh, zato ni čudno, da so se ti posvečali v prvi vrsti znanstvenemu poglobljanju v domačo literarno tradicijo, ne pa odnosom in stikom med literaturami.

Metodologije primerjalnih raziskav se je v 20. letih mimogrede lotil tudi Viktor Vinogradov, ki je raziskoval konkretne vplive francoske romantike, Scotta, Sterna in sternovstva ter Voltaira na Gogolja. Zanj je tuje delo »gradivo za nove umetniške sinteze« in »nove literarne forme«; zanima ga njegova »stilistična deformacija v novem ideološkem umetniškem sistemu«. Podobno je razmišljal tudi Boris Tomaševski, predvsem pa formalista Boris Ejhenbaum in Jurij Tinjanov. Ejhenbaum je v knjigi o Lermontovu (1924) nasprotoval mehaničnemu razumevanju vplivov, saj se »vsaka književnost razvija na svoj način, na podlagi lastnega izročila«; Tinjanov pa je v študiji *Tjutčev in Heine* (1921) govo-

ril o transformaciji tujega »vpliva« (geneza) spričo zakonitosti domačega razvoja (tradicija). V študiji *O literarni evoluciji* (1927) je to teorijo dopolnil s teorijo o konvergenci (»tipološki povezanosti«), analogični funkciji, ki vodi k podobnim formalnim elementom.

L. 1936 je Žirmunski v referatu *Literarna komparativistika in problem literarnih vplivov* ugotovil, da upada zanimanje tako za formalistične koncepcije kot za teze vulgarne sociologije, ki je prevladala v 30. letih. Sam se je zdaj oprl na Veselovskega in na pojem »obče literaturo«, utemeljene v marksistični koncepciji svetovnega zgodovinskega razvoja. Pri tem je poistil literaturo in ideologijo, torej ignoriral literarno specifično vplivov; na tej osnovi je napisal monografijo *Goethe v ruski literaturi* in študijo *Puškin in zahodne literature* (obe 1937). S podobnega izhodišča (od predstave o enotnem svetovnem družbeno-zgodovinskem, kulturnem in literarnem razvoju) sta izhajala tudi L. Pumpjanski in M. Aleksejev; ta je s primerjalnim preučevanjem opozarjal zlasti na širjenje in delovanje ruske oz. sovjetske literature onstran državnih meja SZ (študija *Puškin na Zahodu*, 1937; disertacija *Skice za zgodovino angleško-ruskih literarnih odnosov od 11. do 17. stoletja*, 1937; *Ruska kultura in Anglija; Študije iz zgodovine špansko-ruskih literarnih odnosov od 16. do 19. stoletja*, 1940). Aleksejev utemeljuje kulturne stike dveh narodov in dežel na podobnosti njunega zgodovinskega razvoja in na tipološki sorodnosti njunih kultur. Težnjo, da bi rusko literaturo, nosilko humanističnih in demokratičnih idealov, prikazali kot mednarodno pomembno književnost, so s svojimi deli do konca 50. let podpirali še mnogi drugi komparativisti.

L. 1957 je na Inštitutu za svetovno književnost M. Gorkega pri sovjetski akademiji nastal kolektivni memorandum o teoretičnih vprašanjih medsebojnih literarnih stikov; na podlagi le-tega je I. Neupokojeva zavračala tradicionalne termine »primerjalna literarna veda« in »primerjalna literatura« kot zgodovinsko kompromitirane. »Študijski predmet literarnih odnosov in medsebojnega učinkovanja so v marksistični literarni vedi na eni strani zgodovinsko nastali in razvijajoči se stiki med različnimi narodnimi literaturami, na drugi pa od možnih stikov neodvisen nastanek in razvoj podobnih literarnih pojavov v podobnih literarnih razmerah«. Po njenem torej gre za dve vrsti odnosov: za »kontaktno odnose in odnose na podlagi zgodovinsko pogojene podobnosti literarnih procesov«, iz česar je sklepala, da se najgloblje in najplodovitejše literarno sodelovanje razvija med deželami s podobnim razrednim in družbenim ustrojem.

V 60. in 70. letih so se z vprašanji mednarodnih literarnih odnosov, zvez in stikov ukvarjali P. Berkov (*Problemi preučevanja mednarodnih literarnih odnosov*, 1960), B. Reizov (*Primerjalno preučevanje literature*, 1966), M. Hrapčenko, A. Bušmin (*Kontinuiteta v literarnem razvoju*, 1975). Obenem je teklo preučevanje konkretnih stikov in tipoloških zvez ruske literature s tujino, pa raziskovanje posrednikov, npr. tretje literature ali prevoda. Tako so nastale monografije *Shakespeare in ruska kultura* (1965), *Homer v ruskih prevodih 18. in 19. stoletja* (1964) in zborniki o posamičnih literarnih usmeritvah od klasicizma do realizma – da komajda omenimo študije, ki so se ukvarjale z odmevi Dickensa, Bérangerja, Heineja, Ibsena, Hoffmanna v Rusiji. Več zbornikov je obravnavalo sprejem ruske književnosti v tujini (*Recepcija ruske literature na Zahodu*, 1975; *Ruska literatura v skandinavskih deželah*, 1975; *Ruska literatura in svetovni literarni proces*, 1973). Redkejša pa so bila dela, ki so obravnavala obojestranske kulturno-literarne zveze in odno-

se, npr. rusko literaturo in Mlado Nemčijo, rusko-češke ali rusko-italijanske literarne zveze; sinteza takih prizadevanj je bila knjiga V. Kulešova *Literarni odnosi Rusije in zahodne Evrope v 19. stoletju* (1977²). Na primerjavi specifičnosti ruske in tujih literatur pa temelji knjiga N. Berkovskega *O svetovnem pomenu ruske literature* (1975).

Od konca 50. let so se ruski komparativisti posebej ukvarjali tudi s primerjalnim preučevanjem slovanskih literatur. Rezultati so se kazali zlasti na mednarodnih slavističnih kongresih (npr. 1978 v Zagrebu), pa tudi v akademskih publikacijah tipa *Rusko-jugoslovanski literarni odnosi* (1975). Preučevanja so izhajala iz vrste stičnih točk, od skupne prazgodovine slovanskih narodov do današnje socialistične družbene ureditve. Za komparativistiko so tehtna predvsem dela, kakršni sta D. Lihačova *Staroslovanske literature kot sistem* (1968) ali D. Markova *Geneza socialističnega realizma* (1970). Nekatera vprašanja svetovne literature je teoretično obdelala I. Neupokojeva v knjigi *Zgodovina svetovne literature, problemi sistemske in primerjalne analize* (1976).

Ukrajina. Prispevek o primerjalnem raziskovanju literature v Ukrajini je napisal Hryhorij Verves. Omejil se je na vprašanja, kako je ukrajinska književnost 19. in 20. stoletja postajala objekt primerjalnega raziskovanja, kakšne znanstvene koncepcije in metode so se pojavile in kako je nastala »zares znanstvena marksistična primerjalna metoda raziskovanja literarnega procesa«.

Napor, da bi določili odnos ukrajinske literature do najbližjih sosed, ruske in poljske književnosti, se je prvič pokazal v analitični literarni zgodovini – v kulturnozgodovinskih pregledih N. Petrova, N. Daškeviča in J. Ohonovskega ob koncu 19. stoletja. Pisatelj Ivan Franko je prvi utemeljil medsebojno odvisnost in povezanost narodnega in občečloveškega in se lotil – po Vervesovem mnenju menda prvi med Slovani – vprašanja o mestu slovanskih kultur v sistemu evropske in svetovne kulture. V študijah s področja folklore je uporabljal primerjalnozgodovinsko metodo; primerjal je tudi dela Ševčenka, Puškina in evropskih baladnih pesnikov, Mickiewicza in Heineja, Uspenskega in Zolaja, Kollárja in predstavnike slovanske renesanse, slovansko in evropsko dekadenco na prelomu 19. stoletja; preučeval je obojestranske stike med ukrajinsko in tujimi literaturami ter selitev motivov. Ob tem se je opiral na domačo in tujo vedo, od Buslajeva, Pipina in Veselovskega do bratov Grimm, Goetheja in Taina. Imel je več učencev (Žytecki, Šuratov, Studinski, Kolessa, Svencicki, Voznjak), navsezadnje je njegovo kulturnozgodovinsko šolo nadaljeval tudi V. Peretc. Utemeljitelj ukrajinske komparativistike pa je O. Bilecki (1884–1961), ki je že svoja prva dela posvetil tujim literaturam (*Iz zgodovine shakespeareologije: Théophile Gautier o Shakespearovih komedijah*, 1910; *Legenda o Faustu v zvezi z zgodovino demonologije*, 1912). Ni se zmenil ne za formalizem opozovceve ne za vulgarnosociološke teorije Pereverzeva in Fričeja; bil je kritičen tudi do primerjalne literarne zgodovine P. van Tieghema. Ukvarjal se je s preučevanjem rusko-ukrajinskih stikov ter z odnosom obeh literatur do drugih slovanskih in zahodnoevropskih književnosti, o čemer govore že naslovi nekaterih študij: *Prevodna literatura bizantinsko-bolgarskega izvora*, 1947; *Ukrajinska literatura med drugimi literaturami sveta*, 1958; *Ševčenko in Slovani*, 1952; *Ševčenko in zahodnoevropske literature*, 1939; *Franko in indijska literatura*, 1956; *Ruska literatura in antika*, 1961; *Puškin in Ukrajina*, 1954; *Ruska znanost o zahodni literaturi*, 1946.

V 50. in 60. letih so se ukrajinski komparativisti ukvarjali predvsem s štirimi sklopi vprašanj: 1. osvajanje pomembnih umetniških pojavov tujih literatur v domači književnosti, 2. pomen ukrajinskih avtorjev za slovanske in za svetovno literaturo, 3. dvostranski odnosi med ukrajinsko in drugimi slovanskimi literaturami po obdobjih, 4. primerjalno preučevanje metod in stilov (npr. socrealizma).

Belorusija. O razvoju beloruske literarne komparativistike piše v D'urishinovem zborniku Adam Maldzis. Beloruska primerjalna literarna veda se je zasnovovala šele po l. 1905, ko se je razcvetela beloruska književnost. V literarnih zgodovinah Hareckega (1920) in Karskega (1922) je že govor o belorusko-poljskih in belorusko-ruskih stikih. Prve specialne študije pa so se pojavile šele v 40. in 50. letih. M. Lančenska je l. 1958 izdal delo *Odnosi beloruske literature z literaturami sosednjih slovanskih narodov v drugi polovici 19. stoletja*, O. Lojka pa leto pozneje monografijo *Adam Mickiewicz in beloruska literatura*. To še niso komparativno-tipološke raziskave, temveč le študije tematskih in snovnih vzporednic; poleg tega prevladujejo splošne karakteristike nad konkretnimi analizami. V 60. letih so se raziskave razširile na stike beloruske literature s slovanskimi in zahodnoevropskimi; izšlo je tudi več bibliografij o prevodih.

Poljska. O tradiciji poljske literarne komparativistike piše Halina Janaszek Ivaničková. Termin primerjalna literatura se je pojavil na Poljskem že zgodaj, l. 1818, v zvezi z ustanovitvijo katedre za primerjalno književnost na varšavski univerzi, ki jo je vodil L. Osiński; ta je predaval o eposej, satiri, pravljici, pastirski poeziji in drugih klasicističnih žanrih. Za »očeta« poljske komparativistike pa velja pesnik A. Mickiewicz s predavanji o slovanskih literaturah (pravzaprav o narodnem duhu Slovanov) na pariškem Collège de France (1840–1844). Po teh predavanjih je mogoče govoriti o poljski komparativistiki šele v času pozitivizma. Kljub tesnim zvezam s Francijo pa francoska komparativistična šola (Brunetière, Texte, Betz) na Poljskem ni imela veliko pristašev. Več uspeha sta imela Anglež Posnett (njegova knjiga *Comparative Literature* je izšla v poljskem prevodu deset let po izvorniku, l. 1896) in Danec Brandes s predavanji o literaturi 19. stoletja; Brandes je odločilno vplival na utemeljitev pojma obča literatura na Poljskem. V tem času je bila poljska komparativistika usmerjena k sistemizaciji splošnih literarnih zakonitosti kot imanentnih vrednot, tesno povezanih z življenjem družbe in naroda; v ospredju zanimanja so bili pojavi, ki so odsevali širše tipološke zakoné, tj. sociološki in psihološki vidiki literarnega preučevanja, o čemer pričajo študije Mariana Zdziechowskega o psihologiji slovanskih narodov, Byronu in njegovi dobi, Čehih, Rusiji in Poljski (1888–1897). Zdziechowski je na sintezi Tainovih in Brandesovih nazorov utemeljil »idealno kritiko«. Ta raziskovalni stereotip najdemo pozneje tudi pri A. Brücknerju in M. Kridlu (*Mickiewicz in Lamennais*, 1909).

Več poljskih avtorjev se je ob koncu 19. stoletja ukvarjalo z migracijo idej, tem in motivov. I. Matuszewski je v študiji *Hudič v poeziji* (1894) po vzorcu nemške »Stoffgeschichte« opisal diabolično motiviko svetovne literature. Po drugi strani so ob Matuszewskem pod vplivom francoske komparativistike nastajale študije o medsebojnih literarnih odnosih, zvezah in stikih. Krepila se je tudi tradicija univerzalnih zgodovnih svetovne književnosti po vzorcu Scherrove *Allgemeine Geschichte*

der Literatur, ki je bila v poljščino prevedena l. 1865; v letih 1863–1866, 1880–1893, 1930–1933 so izšle tri v več zvezkih, ki pa so zgolj zloženke, zbirke nacionalnih literarnih zgodovin, ne pa nove sintetične celote. Tradicija takih zgodovin se je na poljskih univerzah ohranila do danes.

Poljska komparativistika je od začetkov šla v dve smeri: 1. razvoj tokov in smeri obče (svetovne) literature in njene zakonitosti; 2. poljska literatura v kontekstu svetovne. Z razvojem literarnih tokov sta se ukvarjala zlasti Z. Łempicki (*Renesansa, razsvetljenje, romantika, 1923; Renesansa in humanizem na Poljskem, 1953*) in M. Kridl (*Glavni tokovi evropske literature: klasicizem, romantika, postromantična doba, 1931*). Z »vplivologijo« (od mehanične evidence detajlov prek primerjalne analize tem, motivov, idejnih in zvrstnih struktur do velikih panoram vplivov in stikov) so se Poljaki ukvarjali od konca 19. stoletja, zmeraj pa s poznavanjem svetovne teorije na tem področju.

Po drugi vojni so najboljše poglavja v komparativističnih bibliografijah študije vplivov, odnosov in odvisnosti (t. i. »kontaktologija«). Kolektivni zborniki obravnavajo zlasti med slovanske literarne odnose; redkejši so zborniki o poljsko-evropskih (npr. poljsko-skandinavskih) in poljsko-orientalskih stikih, kjer so sodelovali tudi tuji komparativisti. Še redkejša so dela, ki pomenijo tipološki preboj do idejnih in snovnih struktur, žanrov in verzoloških sistemov, sintezo literarnih skupin, tokov, smeri in poetik, sintezo, ki bi določila mesto poljske literature v svetovni; tak je npr. zbornik *Poljska literatura v svetovni perspektivi* (1963). Med obdobji, ki pritegujejo raziskovalce, je na prvem mestu antika in njena dediščina v poljski srednjeveški literaturi (T. Bieńkowski: *Antika v stari poljski literaturi in kulturi, 1976*; S. Zablocki: *Od predrenesanse do razsvetljenstva, 1977*). Povezanost stare poljske literature z evropsko renesanso, humanizmom in barokom je v prvi vrsti predmet komparativističnih konferenc, ki so obrodile kolektivna in posamična dela (npr. M. Strzalkowa, *Poljsko-španske študije, 1960*); obravnavana je bila zlasti vloga in mesto »očeta poljske literature« Jana Kochanowskega v evropski literaturi ter Shakespeara na Poljskem. Pri razsvetljenstvu so danes razjasnjeni odnosi poljske literature s francosko in angleško; pri romantiki Mickiewiczzeve zveze s tujimi literaturami; pri realizmu zveza z Rusi, zlasti s Tolstojem in Saltikovom Ščedrinom; pri modernizmu pa vpliv Nietzscheja. V poljski komparativistiki, ki obravnava 20. stoletje, prevladujejo dela o sprejemu socialističnih literatur na Poljskem (sovjetske, češke in slovaške); recepcija drugih literatur je doslej zgolj bibliografsko popisana (izjema je recepcija Josepha Conrada). Množijo se dela o vprašanih prevajanju. Razmah doživlja tudi poljska genologija in raziskovanje literarnih tokov, saj pod uredništvom S. Skwarczyńske v Łodzi izhaja revija *Zagadnienia rodzajów literackich*. L. 1977 je v Varšavi izšel tudi prvi zvezek *Zgodovine evropskih literatur*, ki obsega antično in romanske literature. Poljaki sodelujejo z zvezkom o naturalizmu tudi pri večjezični *Primerjalni zgodovini literatur v evropskih jezikih*, ki se uresničuje pod pokroviteljstvom Mednarodne zveze za primerjalno književnost (AILC). Vse od komparativističnih konferenc v Moskvi (1960) in Budimpešti (1962) niso bili realizirani nekateri načrti (priprava skupne komparativistične bibliografije, slovarja sodobnih pisateljev in kolektivne zgodovine literatur socialističnih držav). Res pa se po l. 1960 v poljski komparativistiki opaža teoretični in metodološki prelom; spopadeta se tradicija francoske in ameriške šole, kar vodi mdr. k organskemu spajanju genetične in strukturalne metode raziskovanja (npr. pri

H. Markiewiczzu), to pa prispeva k prenovi poljske komparativistike na temeljih primerjalne poetike.

Nemčija. O zgodovini komparativistike pri Nemcih piše **Rainer Rosenberg**. Problema se loteva drugače kot drugi sodelavci zbornika, saj začenja obravnavo s sredo 18. stoletja, z Lessingom, Herderjem, Goethejem in bratoma Schlegloma, nadaljuje z Rosenkranzom, Marxom in Engelsom, Kochovo revijo *Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte* (1887), Wetzom, Betzom, Brandesom in Schererjem ter končuje z Diltheyem, Walzlom, Strichom in Petersenom pred letom 1945. O konstituiranju marksistične literarne komparativistike v NDR piše **Winfried Schröder**. Za njeno zasnovo v letih 1948–1955 je bila pomembna literarna teorija Györgya Lukácsa; ker pa je tedaj vladal »boj proti formalizmu in kozmopolitizmu«, so se nove perspektive marksistične literarne komparativistike odprle šele v 60. letih, npr. s programskim predavanjem W. Kraussa *Probleme der vergleichenden Literaturgeschichte* (1963); Krauss je kritiziral tradicionalno komparativistiko – pozitivistično preučevanje vplivov in ahistorični oz. univerzalistični formalizem – četudi se je v povojnih sporih med francosko in ameriško šolo (Van Tieghem, Guyard, Wellek) spreminjala – in se zavzel za družbenozgodovinsko zasnovano literarno historiografijo, pri čemer je prevzemal zlasti zamisli Žirmunskega. Njegovo zasnovo so upoštevali C. Träger (npr. v spisih *Svetovna zgodovina – svetovna literatura*, 1974–81; *Hamlet – Julien Sorel – Grigorij Melehov*, 1976–1981), P. Weber, W. Schröder, W. Bahner, M. Fontius in R. Rosenberg; vsi se ukvarjajo zlasti z razmerjem med nacionalnimi literaturami in svetovno literaturo ter s funkcijskimi zvezami med literaturo in družbo; ne gre jim več za zgodovino estetskih idej, temveč za »zgodovino produkcije, distribucije in konzumacije literature« (Rosenberg). Konkretno vzhodnonemške študije na tej podlagi obravnavajo nemško literaturo v eksilu, nemško-slovanske literarne odnose in vprašanja socialistične književnosti.

Češka. Češko literarno komparativistiko obravnava **Slavomír Wollman**. Izvira v filologiji in enciklopedizmu ob koncu 18. stoletja (Durych, Dobrovský, Jungmann, Šafárik). Sredi 18. stoletja se je začela razvijati češko-nemška binarna komparativistika, pa tudi primerjalno preučevanje snovi in žanrov (Gebauer). Praška komparativistična šola (J. Polívka, J. Máchal, V. Tille, M. Murko) je na prelomu stoletja naredila korak od filološke kritike k pozitivistični tematologiji in izdelala kataloge snovi, motivov, žanrov, zlasti v ljudskem in srednjeveškem slovstvu; teoretično se je opirala na Pipina, Veselovskega, Parisa, Bédierja in Baldenspergerja (npr. Máchal v življenjskem delu *Slovanske literature*, 1922–1929). Druga generacija čeških komparativistov (J. Horák, O. Fischer, F. Wollman, M. Szykowski) se je še naprej ukvarjala s primerjalno folkloristiko in slavistiko; Wollman je v 20. letih npr. pisal o hrvaški, srbski, slovenski in bolgarski dramatici ter je, oprt na historično poetiko Veselovskega, izoblikoval tipološki pojem južnoslovanske drame. Na Češkem se je razvijala zlasti binarna komparativistika (*littérature comparée* v ožjem pomenu: češko-slovanski, češko-nemški literarni odnosi). Drugi generaciji so se postopoma priključevali mlajši, ki so po drugi svetovni vojni prevzeli glavno breme češke komparativistike (J. Heidenreich-Dolanský, K. Krejčí); Krejčí je npr. v 30. letih kritično ocenil različne komparativne metode Kridla, Ingardna,

Mukařovskega, Wollmana in Antona Ocvirka ter kritiziral akademizem s stališča ruskih formalistov (Opojaz) in čeških funkcionalistov (Praški lingvistični krožek); svoj opus pa je sklenil leta 1975 z delom *Češka literatura in evropski kulturni tokovi*. Spodbude češki komparativistiki še danes dajejo predvsem lingvistika, poetika, psihologija in folkloristika. Po drugi vojni so na Češkem zaprli vse komparativistične stolice (razen v Brnu); komparativistična terminologija je postala za vrsto let tabu. Prav v Brnu so se formirali novi raziskovalci (K. Horálek, *Študije o slovanskem verzu*, 1946; *Folklor in svetovna literatura*, 1979; J. Hrabák, *Literarna komparativistika*, 1976). Binarne raziskave so se usmerjale največ k Rusom, od koder vse do danes prihajajo tudi spodbude za kontaktologijo (P. Berkov, problem internih in eksternih kontaktov).

Slovaška. Urednik zbornika Dionýz D'urišin piše o slovaški literarni komparativistiki, predvsem z vidika dialektične enotnosti in medsebojne odvisnosti nacionalnih in internacionalnih vidikov literature. Začela se je s Šafárikovo *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826), v kateri najdemo tako integracijsko kot diferenciacijsko pojmovanje slovanskih literatur; podobne zasnove so tudi v delih J. Kollárja, L. Štúra in drugih vse do prvih desetletij 20. stoletja. Šele P. Bujnák je zasnoval specializirano (pozitivistično) komparativistiko v tedanjem evropskem pomenu besede (*Byronov in Hviezdoslavov Kajn*, 1907; *Shakespeare pri nas*, 1916; *J. Arany v slovaški literaturi*, 1924). Pozitivistični komparativist je bil tudi A. Pražák, saj je preprosto našteval dokazane tematološke vplive in se ukvarjal z biografskimi vzporednicami in vulgarnim psihologizmom. V 30. in 40. letih so tudi Slovaki skušali preseči metodološko krizo s sprejemanjem novih teoretičnih dognanj (Van Tieghemovih, Wollmanovih, Ocvirkovih, Hergešičevih); okrepila se je scientifikacija literarne zgodovine, komparativistični postopki pa so se diferencirali. Bilo je nekaj programskih teoretičnih poskusov, da bi formulirali načela in izhodišča moderne komparativne metodologije (R. Uhlár, *Odnosi med slovaško in sosednjimi literaturami*, 1932; K. Rosenbaum, *Odnos slovaške literarne romantike do nemškega literarnega klasicizma*, 1945–1948; M. Bakoš, *Literarna geneza Sládkovičeve strofe*, 1950). Tej fazi je sledil količinski razmah primerjalnih študij (zlasti na relacijah Slovaki–Slovani), ki so jih spodbudile mednarodne konference slovaške akademije v 60. letih in ustanovitev revije *Slavica Slovaca* (1966). Primerjalne metode so se najjasneje diferencirale na področju translatologije, ki je postala na Slovaškem organski in legitimni del komparativističnih preučevanj (A. Popovič, *Teorija umetniškega prevoda*, 1975, D. Slobodnik), pa tudi na področju literarne genologije (D'urišin, Popovič, Winczer, Hvišč, zbornika *Komparativistika in genologija*, 1973, in *Zgodovinska novela [Medliterarne zveze slovaške romantike]*, 1976), primerjalne verzologije, stilistike, literarne komunikacije, orientalistike. Slovaški komparativisti danes poskušajo izdelati nov teoretični model komparativistike; pri tem sodelujejo M. Bakoš, O. Čepan, P. Petrus, K. Rosenbaum, R. Chmel, predvsem pa D. D'urišin (*Problemi literarne komparativistike*, 1967; *Iz zgodovine in teorije literarne komparativistike*, 1970; *Teorija literarne komparativistike*, 1975; *O literarnih odnosih – slog, zvrst, prevod*, 1976).

Madžarska. Zgodovino primerjalnoliterarnega raziskovanja na Madžarskem opisuje György Mihály Vajda. Začela se je s študijo pe-

snika Jánosa Aranya *Zrinyi in Tasso* (1859), nadaljevala z *Univerzalno literarno zgodovino Jánosa Erdélyija* (1868); v njej je svetovna književnost pojmovana kot sestavljena nacionalnih. Naslednja stopnja v razvoju Madžarske komparativistike je bila Meltzlova revija *Acta Comparationis Litterarum Universarum* (1877–1888), ki je objavljala folklorno in prevodno gradivo v glavnih evropskih jezikih in madžarščini; to je bila sploh prva komparativistična revija. Na teh temeljih je začela nastajati madžarska *Stoffgeschichte* (G. Heinrich in njegova revija *Univerzalni filološki vestnik ter Univerzalna literarna zgodovina*, 1903–1911; L. Katona in njegovo preučevanje virov madžarske srednjeveške literature; vplivologija V. Tolnaja, L. Dészija, F. Riedla, pa J. Bleyerja, ki je obravnaval madžarsko literaturo kot odvod nemške prek posredništva Dunaja). Po l. 1921 je za desetletje prevladala kulturno-zgodovinska metoda, bližja francoski *histoire des idées* kot pa nemški *Geistesgeschichte*; razvijala se je v okviru društva *Minerva*, ki se je ukvarjalo z zgodovino madžarskega duhovnega življenja in si prizadevalo za sintezo na podlagi spontanega, organskega razvoja domače tradicije in asimilacije tujih vplivov, za kakršno gre v recepcijskem procesu. Predstavnikom kulturnozgodovinske šole je šlo za sintezo literature na višjih, nadnacionalnih ravneh (evropska, svetovna literatura), o čemer pričata *Zgodovina evropske literature* M. Babitsa (1935) in *Zgodovina svetovne literature* A. Szerba (1941). Pomemben je bil tudi mednarodni literarnozgodovinski kongres v Budimpešti l. 1931, ki je v madžarski komparativistiki razvil »idejo Srednje Evrope« – idejo, da je Dunaj posredoval kulturo Madžarom, ti pa Romunom, Srbom in Slovakom (S. Eckhardt).

Madžarsko komparativistiko po drugi vojni začenjata dve simptomatični predavanji: *Ruski vplivi v naši literaturi* (F. Zsigmond, 1945) in *Evropeizacija madžarske literature* (J. Turóczy-Trostler, 1946). Trostler je začel l. 1946 tudi predavati primerjalno literarno zgodovino na budimpeštanski univerzi; 1950 je bila ustanovljena katedra za svetovno književnost. Primerjalno raziskovanje so spodbujale revije *Helicon* (ki je izhajala že 1938–1942 v tujih jezikih, od 1951 v madžarščini), *Acta litteraria Academiae scientiarum hungaricae* (od 1957) in *Neohelicon* (od 1973, tujejezična izdaja) ter mednarodne konference (npr. 1962 o realizmu in socialistični literaturi); od l. 1961 se madžarski komparativisti redno udeležujejo tudi kongresov Mednarodne zveze za primerjalno književnost, praktični rezultat mednarodnih dogovorov pa je 5 zvezkov iz zgodovine literatur v evropskih jezikih, ki izhaja od l. 1973 (*expressionism as an International Literary Phenomenon; Genres en vers des Lumières au Romantisme; The Symbolist Movement in the Literature of European Languages; Les avant-gardes littéraires au 20-e siècle*). Poleg tega je izšla v 60. in 70. letih vrsta zbornikov o odnosih madžarske literature z drugimi evropskimi, zlasti sosednjimi (npr. *Littérature Hongroise – Littérature Européenne, études de littérature comparée*, 1964; *Littérature de la Renaissance à la lumière des recherches soviétiques et hongroises*, 1978; *European Romanticism*, 1977; *Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del rinascimento*, 1975; *Venezia e Ungheria nel contesto del barocco europeo*, 1979). Pri teh publikacijah so sodelovali vodilni sodobni madžarski komparativisti (I. Sötér, T. Klaniczay, M. Szabolcsi, E. Bojtár, I. Király, L. Illés, G. M. Vajda idr.). L. 1970 so začeli izdajati tudi *Leksikon svetovne literature* (doslej 8 zvezkov), 1976 je izšla *Mala enciklopedija svetovne literature*, pripravlja pa se tudi zgodovina svetovne književnosti v 8 zvezkih. V teh publikacijah je po-

membna nova periodizacija po stilih, smereh in tokovih, pa tudi upoštevanje dosežkov literarne sociologije in teorije komunikacij.

Bolgarija. Razvoj bolgarske literarne komparativistike je orisal Bojan Ničev. Nediferenciran odnos med Bolgari in ostalim slovanskim svetom so začeli razbijati kritiki ob koncu 19. stoletja, npr. D. Šišmanov s študijama *Paisij in Rousseau* (1890) in *Pesem o mrtvem bratu v poeziji balkanskih narodov* (1896); tedaj se je zasnova tudi primerjalna literarna veda, že v začetku neločljiva od primerjalne zgodovinske kulturologije in navezana zlasti na preučevanje slovanskih književnosti (spisi N. Bončeva in P. Slavejkova, reviji *Blgarski pregled in Mysl*). Prvi raziskovalci so se ukvarjali zlasti s problemi recepcije v prevodih, s temo Bolgarov v tujih literaturah in z odmevi tujih pisateljev (npr. Puškina, Heineja) v Bolgariji. Težišče je nato postopoma prehajalo s kulturno-zgodovinskih na literarnopsihološke vidike (spisi B. Peneva, ki se je ukvarjal zlasti z grško, srbsko in poljsko literaturo), pozneje pa je precejšnje pomena družbenoekonomske baze za umetnost pripeljalo do vulgarnega sociologiziranja tudi v primerjalni literarni vedi. Po l. 1945 so bili v ospredju zlasti bolgarsko-ruski stiki (I. Cvetkov, *Gorki v Bolgariji*, 1964; V. Velčev, *Bolgarsko-ruski literarni odnosi v 19. in 20. stoletju*, 1974). Vodilna imena bolgarske komparativistike so E. Georgiev (*Obča in primerjalna literarna veda*, 1965; *Bolgarska literatura in občeslovanski ter občeevropski literarni razvoj*, 1973), I. Konev, B. Ničev (*Uvod v južnoslovanski realizem*, 1971).

Romunija. Nazadnje oriše literarno komparativistiko v Romuniji Mihail Novicov. O tej danes obstajata dve knjigi (*Zgodovina in teorija komparativistike v Romuniji*, 1970; A. Dima, *Načela primerjalne literature*, 1972). Začeta jo disertaciji P. Eliadeja in N. Apostolescuja na pariški Sorboni (*De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, 1898; *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, 1909), sicer pa se je formirala ob koncu prejšnjega in v začetku našega stoletja; G. Ibrăileanu (*Kritični duh v romunski kulturi*, 1909) je prvi ugotovil, da se nacionalna kultura pri asimilaciji tujih prvin samouveljavlja. Univerzitetna komparativistika se je začela po prvi vojni; lotevala se je zlasti literarnih stikov, medsebojnega učinkovanja in vplivanja literatur in kultur (E. Lovinescu, L. Blaga, G. Călinescu) ter primerjav na področju romana ter romunske, francoske in nemške poezije (V. Streinu, *Moderna verzifikacija, teoretična in zgodovinska študija o svobodnem verzu*, 1966). L. 1948 je bila na bukareštanski univerzi ustanovljena stolica za svetovno literaturo, ki jo je vodil T. Vianu; ta je definiral pojem svetovne književnosti, ki ni mehanična zbirka nacionalnih, ampak ekstrakt iz tistih dejstev nacionalnih literatur, »ki so v svetu mednarodno pomembna in so kot pobudniki, oddajniki ali sprejemniki odigrala odločilno vlogo pri oblikovanju pomembnih literarnih smeri« (*Študije o svetovni in primerjalni književnosti*, 1963). Današnja romunska komparativistika se ukvarja največ z revizijo pojma primerjalna literarna veda, z njenim obsegom, mestom in pomenom med literarnoznanstvenimi disciplinami, z razširitvijo sistema primerjalnoliterarnih konfrontacij (A. Marino, *Essai d'une définition de l'avantgarde*, 1976; *Slovar literarnih terminov*, 1973) in s konkretnimi binarnimi študijami na literarnih relacijah med Romuni in Rusi ter Romuni in Francozi. Med znanimi komparativisti so N. Balotă, R. Munteanu, L. Rusu, I. Zamfirescu, I. Chimiția idr.

Zgodovina literarne komparativistike v socialističnih deželah je, kot vidimo, predvsem informativni priročnik o mladi literarni vedi v deželah, ki imajo »manj diferencirano literaturo« in za katere na določen način velja teza o »zaostanku« in »pospešenem razvoju«, kot pravi v sklepu knjige D. D'urišin, pri čemer izvzema rusko in nemško književnost. Obilica podatkov se skriva predvsem v bibliografskih opombah, medtem ko so literarna dejstva v posameznih poglavjih različno, zvečine na hitro analizirana. Kljub temu, da so pri monografiji sodelovali vidni komparativisti Vzhodne Evrope, so posamezni prikazi kvalitativno zelo različni; pri tem očitno ni pomagala niti prednost, ki jo D'urišin v sklepu imenuje »enotna metodološka baza socialistične literarne vede in z njo povezane znanstvenoorganizacijske možnosti«; najpreglednejši je madžarski prispevek, najbolj ideologiziran vzhodnonemški. Avtorji se pogosto zatekajo v zastranitve in oddaljevanje od osnovnega problema – zgodovinskega pregleda nacionalnih komparativistik v socialističnih državah Vzhodne Evrope; res pa je, da so pri tem potrebni posegi v literarno teorijo in zgodovino, saj je komparativistika, kot pravi v recenziji D'urišinovega zbornika Slovak F. Miko, po eni strani veda o »posebni«, »zunanji«, »nadnarodni« sferi literature in literarnega razvoja, po drugi pa je njen predmet, tj. medliterarni odnosi, »integralni del narodne literature in njene zgodovine«. Velika pomanjkljivost zbornika je tudi njegova podatkovna neaktualnost; čeprav je izšel leta 1986, najdemo v njem podatke le do let 1976–1979. Na neki način zastarel je tudi terminološko, saj je prav v zadnjem desetletju in prav v Vzhodni Evropi prišlo do mnogih kritičnih analiz, popravkov in inovacij tradicionalnega komparativističnega izrazja, pa tudi do metodološkega napredka v zvezi s samo vedo, ki je tačas v krizi, o čemer govori v sklepu (in v knjigi *Teorija medliterarnega procesa*, 1985) D. D'urišin, česar pa iz zbornika ni videti. Kljub temu je *Zgodovina literarne komparativistike v socialističnih deželah* prvi sintetičen prispevek na historičnem področju, ki sledi novejšemu razvoju v teoriji in metodologiji primerjalnega literarnega raziskovanja pri Slovanih, kakor ga lahko razbiramo iz del *Soodnosi in součinkovanje nacionalnih literatur* (Moskva 1961), *Aktuelle Probleme der vergleichenden Literaturforschung* (Berlin 1968) ali *Primerjalno preučevanje slovanskih literatur* (Moskva 1973).

Drago Bajt